

KAS LEMMIKLOOMADE PIDAMINE ON ÕIGUSTATUD?

Juhan Javoiš

Olen ise palju erinevaid lemmikloomi pidanud. Peamiselt just metsikuid, see tähendab vabast loodusest püütud loomi. Seetõttu arvan end olevat adekvaatne sellel teemal sõna võtma, seda enam, et tõsiseid lemmikloomateadlasi on vähe. Juba sõna “lemmikloom” defineerimine on raske ülesanne. Siinses jutukeses **defineeriksin lemmikloomana inimese psüühiliste vajaduste rahuldamise otstarbel inimese juures peetavat looma.**

Selles mõttes vastandan lemmikloomade teistele koduloomadele, kes rahuldavad otsesemaid vajadusi nagu toit, materjalid, teenindus (jaht, valvamine, hiirte püüdmine) jms. Nõnda defineerituna võib öelda et lemmikloomade pidamine on muutunud massiliseks alles üsna viimasel ajal. Näiteks Suurbritannias on tänaseks lemmikloomi juba rohkem kui pooltes peredes (1). Kuna ka looduskaitsete ja eetilised küsimused hakkavad viimasel ajal üha enam tähtsustuma, siis vajab lemmikloomapidamise nähtus selgeks mõtlemist ja -rääkimist. Kas ja kust jookseb siin piir loomaarmastuse ja loomapiinamise vahel?

Järgnevas kirjutises vaatlen esmalt lemmikloomade pidamist inimlikust vaatenurgast, seejärel üritan seda teha looma seisukohalt, vaagin looma ja inimese vahelise arusaamatuse põhjusi ning lõpuks annan paar asjakohast soovitusi.

Miks me neid peame?

"Hamlyni lemmikloomade hooldamise entsüklopeedia" (1) väidab olevat “väljaspool kahtlust”, et inimesed kes peavad lemmikloomi on **keskmisest tervemad, taastuvad kiiremini haigustest** ning nende **eluiga on keskmisest pikem**. Lemmikloomi kasutatakse pikaajaliste voodihaiguste, autismi, Alzheimeri tõve, õpiraskuste jpm. raviks või leevendamiseks. Lapsed kes kasvavad koos lemmikloomadega olla **enesekindlamad, vähem enesekesksed ja aktiivsemad**. Muuhulgas on mainitud, et lemmikloomad aitavad koolis huvitavaks teha muidu "surmigavad" õppeained, näiteks bioloogia.

Tõepoolest on ilmne, et teatud tüüpi inimesed, eelkõige lapsed, tunnevad lausa vastupandamatut rõõmu lähedusest mõne loomaga, ja instinktiivset vajadust neid kinni püüda ja sundida endaga koos elama. Tuntuim näide on muidugi maailmakuulus loomaaednik Gerald Durrell, kes selliseid kihkusi ka värvikalt oma raamatutes kirjeldab (nt. 2). Täiskasvanuks saades leidis ta oma tegevusele ka ettekäände: ohustatud liikide kaitse. Aga on selge, et tegu on ettekäändega, kuna ta alustas selle harrastusega ammu enne kui tal looduskaitsest aimugi oli. Teise äärmusliku näitena meenub hiljuti "Pealtnägijast" (3) nähtud tädi, keda tutvustati Šveiki äriidee maaletoojana. Vanaproua maja sõna otsese mõttes kubises kõikmõeldavaist elukaist, kes lausa üksteise turjal tallusid. Ise ta aga kurtis et ilma nendeta küll elada ei suudaks.

Võtab tõsiselt mõtlema, kust küll pärineb lemmikloomade pidamise vajadus. Olles oma õpingutes evolutsiooniteooriaga väga tõsiselt tegelenud, olen veendunud, et peame seletust otsima inimese evolutsioonilisest ajaloost, loodusliku valiku käigus välja kujunenud instinktides ehk **tungidest**. Realistlikke hüpoteese tuleb pähe päris mitu. Üsna ilmselt domineerivad erinevate loomaliikide ja erinevate inimeste puhul täiesti erinevad põhjused. Eristaksin neist järgmisi.

Rudimentne loomapidamise tung. Ilmesti on oma ajaloo enamuse ühiskondi olnud rohkem või vähem koduloomade pidajad. Hea läbisaamine loomadega, nauding loomadega tegelemisest, on otseselt määranud inimese edukuse neis ühiskondades. Sedakaudu on looduslik valik kujundanud inimesest loomapidaja. Tänapäeval pole enamusel inimestel vajadust ega võimalust koduloomi pidada, aga tung on säilinud, ja seda kompenseeritakse lemmikloomade hooldamisega. Mitte just harva kuuleme ka traditsiooniliste koduloomade, näiteks veiste pidajailt, et loom tegelikult mingit tulu ei too, või toodab lausa kahjumit. Tšõngõz Ajtmatov (4) kirjeldab, kuidas nõukogude võim sundis traditsioonilisi karjakasvatajaid kortermajadesse elama. Psüühilise tasakaalu säilitamiseks üritasid nad korterites kitsi ja lambaid pidada - ja kui see ei õnnestunud, leidsid väljapääsu enesetapuse. Kõneldes aga paadunud linnainimestest - kes iganes meist on tundnud naudingut näiteks akvaariumi puhastamisest või uuest avaramast hamstriuurist - tõenäoliselt kihutab meid takka eeskätt ürgne karjapidaja.

Vanemlik tung. Esmalt vast Konrad Lorenz on tabavalt välja toonud (vt. 5), et kõik mis meile sarnaneb, aga on meist pisem ja ümaram, meenutab meile meie lapsi ja tekitab vajadust selle eest hoolitseda. Kui sellise tunge tagajärjel hoitakse enda juures vabast loodusest püütud loomi, siis sarnaneb tulemus nõ. Münchauseni sündroomiga (6), ohtliku käitumishäirega, mille puhul vanemad tekitavad lapsele kannatusi, võimaldamaks endale rohkem hoolitsemist. Sellise juhtumi põhjalikku kirjeldust soovitatakse lugeda bioloog Eno Raua lasteraamatust "Jälle need Naksitrallid" (7).

Miks inimesed tihti eelistavad lemmikloomi, isegi kui neil on võimalus suunata kulutatav energia oma tõelistele järglastele? Ühe võimaliku põhjusena rõhutaksin, et lemmikloomade pidamine on laste pidamisest mitmeti mugavam: loom on reeglina palju lihtsama ja ettearvatavama käitumisega kui laps, võib alluda tunduvalt kergemini kontrollile ja - *last but not least* - loom on piisavalt võõras olend, et põhjustada vähem muret või südamevalu kui laps.

Tung looduse läheduse järele. Inimeste elukeskkond ja eluviis on just viimastel kümnenditel väga kiiresti muutunud. Kõik meie ümber on muutunud tehislikuks ehk antropogeenseks, alustades linnapildist ja lõpetades teleseriaalidega. Inimene pole jõudnud puhttehisliku keskkonnaga veel kohastuda. Seetõttu tunneb ta end ebamugavalt, ja vajab toetuspunktideks märke endisest keskkonnast, mitteantropogeenset informatsiooni. Seda võivad pakkuda naturaalsed sisustusmaterjalid, toataimed, loodusekursioonid, aga muidugi ka lemmikloomad. Sellised toetuspunktid aitavad mitmete psüühikahädade vastu, näiteks autistlikud lapsed suhtlevad tihti lemmikloomadega parema meelega kui pereliikmetega (1). Pangem tähele, et lemmikloomade pidamine on eelkõige levinud just linnaelanike seas, maaelanikes võib see mõnikord lausa võõristust ja nalja tekitada!

Allutajalik tung. Läbi oma ajaloo on inimese evolutsioon kulgenud suunas "me ei tohi oodata looduselt armuande, me peame neid temalt võtma". Vast eelkõige meeste edu järglaste soetamisel on ajalooliselt sõltunud sellest, kui paljut enda ümber nad allutada suudavad, alustades sookaaslastega ja lõpetades kasvõi puude langetamisega majaehituseks. Inimese allutajalikust loomusest tuleks otsida põhjust, miks otsitakse võimalikult eksootilisi ja kummalisi lemmikloomi, selle asemel et rahulduda näiteks lihtsa kodukassiga. See on ilmselt ka põhjus, miks valitakse võimalikult suuri ja kurje koeratõuge, miks muistsed ülikud pidasid puurides kiskjaid, või miks rõngast läbi hüppav lõvi erutab meid palju enam kui näiteks rõngast läbi hüppav lammas.

Eelkirjeldatud tungiga tihedalt seotud on **seiklustung**. Mitmed loomatüübid on loodusliku valiku käigus muutunud inimesele eemaletõukavateks, kuna tegu võib olla mürgiste (lüljalgsed, roomajad) või ajalooliselt ohtlike haigusi kandvate (närilised) liikidega. Lähedusest sellise loomaga võib kujuneda inimesele "seiklushormooni" adrenaliini ja seega lõbutunde allikas, sarnaselt näiteks õudusfilmidele või *benji*-hüpetele. Eelkõige seiklustungiga näib seletuvat mürgiste lemmikloomade valik, nagu skorpionid, ämblikud, piraajad, maod. Aga mingil määral kindlasti ka hiirte, rottide, prussakate ja kõiksugu sisalike pidamine.

Sotsiaalsed vajadused. Inimene on äärmiselt sotsiaalne loom, ta vajab oma käitumisele tagasisidet, tunnustust ja eeskuju kaaslastelt. Suhtluspartnerina võib loom olla palju usaldusväärsem kui inimene - näiteks koera tunded on lihtsad ja läbinähtavad, ja kuna ta üldse eriti ei mõtle, võib olla kindel et ta ei mõtle halvasti. Ta käitub oluliselt loomulikumalt ja sundimatumalt enamusest tänapäeva inimestest - ja annab meile sellega tihti väga vajalikku eeskuju. Lemmikloom võib olla ka väljund kaasinimestega suhtlemiseks. Näiteks ühes uuringus leiti, et koera omavaid lapsi hakkasid eakaaslased sagedamini külastama (8). Hinnaline või haruldane lemmikloomatõug võib ka olla staatusesümboliks.

Mida nemad tunnevad?

Rahuldame lemmikloomi pidades omi tunde, suurendame nende abil oma heaolu. Intuitiivselt arvame, et meie loomade suhtega on kõik korras kui vaid ise ennast hästi tunneme. Kui tüdineme akvaariumikaladest suuname nad vetsupotist alla, kui koerast, viime ta varjupaika, kui kass kuseb tuppa - kastreerime, papagoid aga peame puuris, sest nii on lihtsam tema tagant koristada. Selline silmaklapitatud puhtegoislik lähenemine on eluslooduses loomulik. Kas aga tegelikult lemmikloomade heaolu suureneb või väheneb kooselust inimesega? Kust läheb piir loomaarmastuse ja loomapiinamise vahel? Sellele küsimusele vastamiseks ei piisa "kõhutundest"!

Kui järele mõelda, siis juba looma heaolu kriteeriume on väga raske määratleda. Me võime teha katseid, selgitamaks milliseid tingimusi loom mingis olukorras eelistab. Aga alati sellest ei piisa - me ei tohi unustada et looma eelistused on kujunenud väga pika ajaloo vältel toimimaks üksnes ajaloolises keskkonnas, ja võivad vaese eluka võõras olukorras (mida inimese seltskond enamasti pakub) viia ummikusse (näiteid toon allpool). Nii ebaaus kui see demokraatlikus ühiskonnas kasvanud inimesele ka ei tundu, me ei saa looma heaolu määratledes lähtuda üksnes looma enda hetketahtest.

Lähenedes evolutsiooniteooria vaatenurgast - iga elusolendi iga tegevuse ultimateivne eesmärk on anda võimalikult palju ja häid järglasi. Kas järglaste arv kõlbaks heaolu kriteeriumiks? Mõtleme. Väidetavalt piisaks inimese ühe ejakulatsiooni käigus väljastatavatest seemnerakkudest, et viljastada kõik Ameerika Ühendriikide naised. Kui see mõnega meist tõesti teostuks ning seejärel sunnitaks teda kogu elu munga elama, kas tema heaolutunne sellest kasvaks? Vaevalt! Ehkki ultimateivselt on kõik meie mitmesugused tegevused suunatud järglaste arvu suurendamisele, ei tähenda see, et nendest tegevustest endist saadav rahuldus oleks meie heaolutunnele vähem tähtis kui lõppeesmärk ise. Selleks et saavutada lõppeesmärki, on meil läbi aegade olnud tarvilik tunda naudingut ka kõigist selleni viivatest toimingutest. Ja tunda ebamugavust (ärevust, valu, hirmu) kui meil nende tegemist ei võimaldata. Sellisest arutlusest lähtudes määratleksin, et **looma heaolu**

taset näitab see, kuivõrd kõik tema geneetilised eeldused leiavad rakendust tema keskkonnas.

Konkreetsest määratlusest võib juba järeldada, millistel tingimustel tunnevad lemmikloomad end paremini ja millistel halvemini. Esimene järeldus on selgelt: **mida pikem on vaadeldava loomaliigi või -sordi evolutsiooniline ajalugu inimese seltskonnas, seda paremini on ta selleks kohastunud, seda kõrgem saab olla lemmikloomana tema heaolu.** Bioloogia arenedes saab üha selgemaks, kuivõrd täpselt on organismid oma keskkonnale kohastunud. Pika ajalooa koduloomad - koer, kass, veis jt. - võivad end inimese juures tunda hästi, paremini kui kusiganes mujal. Lühikese ajalooa koduloomad - rott, kuldkala, küülik jt. - tunnetavad tõenäoliselt konflikte oma ürgsemate geenide ja inimkeskkonna vahel. Paljud sünanthroopsed ehk inimkaaslejad loomad - tuvi, kärbes, prussakas - võivad oskusliku pidamise korral tunda end sama mõnusalt nii siin- kui sealpool terraariumiseina. Kuid otse metsikust loodusest pärinevate (nimetagem neid edaspidi lühiduse huvides sõnaga "**looduslikud**") loomaliikide pidamine lemmikloomadena surub nende heaolu räägelt alla, nende geneetilised eeldused on suunatud hoopis teistsugusele keskkonnale.

Dokumentaalfilmis "The Beast Within" (9) küsitakse lõvitaltsutajalt, kas tema arvates on lõvid oma eluga vangistuses rahul. "Nad ei tea looduslikust keskkonnast mitte midagi. Nad on vangistuses sündinud. Nad ei oskagi mujale tahta!" vastab taltsutaja tähtsa eksperdihäälega. Varustatuna ülaltoodud loogikaga võib ära tunda sarnased juhud, kui isegi loomadega lähedalt tegelevad inimesed ajavad antropotsentristlikku jama. Lõvi poleks lõvi, kui ta tunneks end puuris sama mõnusalt kui savannis. Kurb on jalutada loomaaias, kus täpselt sama disainiga aedikutes vaevlevad totaalselt erinevad sõralised ja kiskjad, standardsetes terraariumides molutavad kõige fantastilisemad roomajad jne. Iga loomaliiki eristavad teistest miljonid omadused, alustades raku biokeemiast ja lõpetades lihaste paigutuse, naha paksuse ja omadustega. Samamoodi on igal neist loomaliikidest **miljoneid** just neile vajalikke keskkonnategureid, mille puudumine neid end halvasti tundma paneb.

Loomade heaolu näitlikustamiseks võib vabalt rakendada üldtuntud Maslow vajaduste püramiidi (10). Kui looduslikku looma lemmikloomana pidada, siis reeglina saab tema vajadustest rahuldada vaid kõige esmaseid: **toit ja jook**, ehkki ka need ei vasta kaugeltki ideaalsele, see tähendab looduslikule söögisedelile.

Turvalisusvajadusega on lood juba väga kehvasti, eriti kui loom on kohastunud kõrge kisklusriskiga, see tähendab on loomupäraselt äärmiselt arglik, nagu näiteks mitmed närilised. Looma **sotsiaalseid vajadusi** ja **vajadust sigida** on väga raske rahuldavalt täita, näiteks reeglina ei võimaldata lemmikloomadel ise oma asustustihedust määrata. Paljud liigid ei sigi vangistuses üldse (aga kujutage ette kui halb peab olema kui isegi sigida ei taha!). Neil kes sigivadki, on looma enda roll paaritamises enamasti palju väiksem ja ebaloomulikum kui see looduses oleks. Isegi paljudel pika traditsiooniga sünanthroopsetel lemmikloomadel võetakse mugavama pidamise eesmärgil lihtsalt munad maha, haruldast liiki lemmikloomadel puudub aga tihtipeale võimalus elu jooskul ühegi liigikaaslasega kohtuda! **Eneseteostusvajaduse** võiks loomade puhul ümber sõnastada: vajadus, et keskkond esitaks võimalikult palju just neid väljakutseid, mille täitmiseks loom on kohastunud. Selle vajaduse täitmiseiga on lood enamasti lootusetud.

Kui püüda keskmise loodusliku looma enesetunnet ette kujutada, siis elu inimese juures tundub neile tõenäoliselt mingi painava narkounenäona, kus kõik asjad on kuidagi veidrads ja valesti. Loodusesõbrad loevad naudinguga kuulsa käitumisteadlase Konrad Lorenzi kirjeldust sellest, kuidas ta asendas metshanedele

ema (11). Tegelikult pole siin nunnut ja toredat midagi rohkemat kui juhtumites, kus metsloomad on üles kasvatatud inimlapsi. Kummalgi juhul ei tunne lapsed end ilmselt kaugeltki nii hästi kui oma tõelise ema seltsis.

Muidugi, ka looduslik keskkond on muutlik, järeltulevat peavad loomad olema kohastunud võõras olukorras hakkama saamisega. Ent nii järske muutusi, nagu toob vägivaldne kolimine inimese juurde, loodusliku looma elupaigas reeglina kaugeltki ei toimu! Siit edasi mõeldes võimegi tuletada teise reegli looduslike loomade heaolu hindamiseks lemmikloomana: **mida intelligentsem, see tähendab õppimisvõimelisem loomaliik, seda paremini saab ta end tunda võõras keskkonnas**. Loomade intelligentsus ehk õppimisvõime pärineb nende ajaloolisest keskkonnast. Mida ebastabiilsem, muutlikum, ennustamatum on keskkond, seda paremini on liigil välja arenenud õppimisvõime, jäämaks muutunud keskkonnas edukaks (12). Peale inimese enda on kõige õppimisvõimelisemad eelkõige väga sotsiaalsed loomad (kaaslaste käitumine on üsnagi raskesti ennustatav, võrreldes näiteks sobiva söömapaiga asukohaga), ja paljud sünantroopsed ehk inimkaaslejad loomad (põhjusel, et inimene ise elutseb kõige erinevates kohtades). Ahvid, papagoid, rotid, hiired, kärbsed, prussakad - selliseid loomi iseloomustab plastilisus, nad võivad end hästi tunda väga erinevates elupaikades. Näitena "ideaalsest" lemmikloomast meenub hiljuti "Postimehes" kirjeldatud juhtum hakist, kes asus külastama Haljala Gümnaasiumi, oli äärmiselt taltsas, lasi end silitada ja segas koolitunde (13). Ei saa välistada, et tegu oli vabadusse pääsenud endise lemmikloomaga, ent teades hakki kui kõrgelt sotsiaalset ja sünantroopset liiki, ei paneks ka "metsiku" haki selline käitumine väga imestama.

Siiski tekitab ülaltoodud reegel tekitab meis intuiitvset vastumeelsust. Kas tõesti tunneb näiteks juhm vihmauss end vangistuses halvemini kui intelligentne ahv? Eelkõige väga intelligentsete loomade püüdmine lemmikloomadeks kätkeb endas meie tavaettekujutuses eriti suurt traagikat. Selline ettekujutus on osaliselt illusoorne ja osaliselt on sel tõepõhi all. Kohe selgitan.

Esmalt illusioonidest. Meis on sügavalt juurdunud arusaam, et intelligentsemad loomad on võimelised tundma suuremaid kannatusi. Sellisele arusaamale tuginevad ka näiteks laboriloomade kohtlemise seadused, mis sätestavad, et katsete tegemiseks (loe: piinamiseks) tuleks eelistada vähem "tundlikke" (*sensitive*) loomi - väidetavalt põhjustatakse nii vähem kannatusi. Sealjuures peetakse tundlikemaks just inimesest fülogeneetiliselt kaugemaid loomi: piinamise eelistusjärjekord näeb välja enamvähem selline: selgrootud, külmaverelised, soojaverelised, imetajad, primaadid (14). Kummatigi pole evolutsiooniteooria valguses vähimatki põhjust arvata, et inimesest kaugemad organismid piinamise (või ebaloomuliku eluviisi) korral vähem kannataksid. Küll aga on põhjust arvata (vt. allpool), et inimesed selliste organismide kannatusi vähem **märkavad**, neist vähem **aru saavad**.

Ent teiseks tõepõhjast. Üldistasin: mida intelligentsem, see tähendab õppimisvõimelisem loomaliik, seda paremini **saab** ta end tunda võõras keskkonnas. Lähedane interaktsioon inimesega **võib** võimaldada intelligentsele loomale mõnusamat äraolemist kui "rangelt kodeeritud" loomale. Ent seda vaid juhul, kui hooldaja võtab tema psüühiliste vajaduste, tema "otsiva vaimu", rahuldamisest tõsiselt! See on aga just intelligentsemate ja sotsiaalsemate loomaliikide puhul palju raskem kui vähemintelligentsete puhul. Seetõttu tõesti, intelligentse looma enesetunne vangistuses on tihtipeale äärmiselt halb. Nagu kirjutas Konrad Lorenz: "...kõrgemal arenenud ja erksama siseeluga loomi saab vaid siis tundma õppida, kui nad tohivad vabalt liikuda. Kuivõrd vaese ja arenematu siseeluga on sellised puuri ahistatud

papagoid ja ahvid, niivõrd uskumatult elavaks, kentsakaks ja huvitavaks muutuvad needsamad loomad, kui neile anda piiramatu vabadus." (11).

Miks me neid ei mõista?

Kummati, enamik looduslike loomade pidajaid ei tunne et nad midagi paha teeksid (muidu nad vaevalt seda ju teeksidki). Kui hankida lemmiku loomuliku eluviisi kohta piisavalt teadmisi ja neid tema pidamisel hoolikalt rakendada võib üsna tihti tunduda, et loom on parima tervise juures, toimetab sangviiniliselt oma igapäevaseid toimetusi ning on rõõmus ja rahul. Minu arvates on see enamasti **illusioon** millel on kaks põhjust: (a) inimese ja looma vaheline suhtlusbarjäär ja (b) looma omadus jääda optimistiks, teha "halva mängu juurde head nägu". Selgitan.

Inimese ja looma vaheline suhtlusbarjäär. Vaatame otsa mõnele kalale, näiteks latikale. Tema nägu tundub mõtlik, võibolla kergelt melanhoolne. Sellise "meeleolu" säilitab ta ka surmaeelsetes visklustes peale kaldale heitmist õngitseja poolt, või isegi soomuste rookimise ja sisikonna eemaldamise ajal. Võibolla mõistus tõesti ütleb meile, et tegelikult vaene elukas kannatab, ja kuidas veel! Ent kalale otsa vaadates alateadvus tõrgub tunnistamast, et asi saaks olla väga hull. Oleme harjunud suhtlema peaaesjalikult inimestega, veelgi enam, ka ajalooliselt on meile oluline olnud ära tunda peaaesjalikult just kaasinimeste tundeid ja seisundeid. Kokkupuuted aga näiteks latikaga on läbi aegade piirdunud üksnes püüdmise ja söömisega, mis pole võimaldanud empaatiavõimel kala tunnete suhtes välja kujuneda (välja arvatud ehk kala tunded püüniste vastu). Seetõttu oleme võimelised loomadelt vastu võtma eelkõige üksnes selliseid seisundimärke nagu kaasinimestelt. Aga enamus loomi ei teavita meid oma seisundist nii nagu kaasinimesed seda teeksid ja mis vallandaks meis loomupärase kaastunde. Mida evolutsiooniliselt kaugem on loom inimesest, seda vähem on loogiliselt põhjust arvata, et tema signaalid ja kehakeel sarnaneksid meie omadega ja et me tajuksime tema enesetunnet. Lisaks, vähem sotsiaalse eluviisiga loomad pole kohastunud isegi oma liigikaaslast oma hädadest teavitama. Nõnda suudamegi üsna muretul jälgida, kuidas näiteks meie armas lemmikskorpion tõmbub päev päevalt rohkem krimpsu, kuni ühel hommikul vaikselt suusad varna on riputanud. Suhtlusbarjäärist tingitud illusiooni õnge ei lähe mitte üksnes naiivsed lemmikloomapidajad vaid ka, nagu ülalpool mainitud, isegi katseloomateadus võtab seda tõe pähe. Samuti näiteks taimetoitlased arvavad, et kuna taim seda meile vähem välja näitab, siis ta tegelikult kannatabki tapmise ja ärasöömise tõttu vähem kui loom.

Loomad jäävad optimistiks. Teine põhjus, miks võib ekslikult tunduda, et looduslikel loomadelt on inimese juures hea, on loomade omadus "halva mängu juurde head nägu teha", teisisõnu - võtta ka ebameeldivast olukorrast välja parim. Ka inimeste vangla argipäev näeb ilmselt välja üsnagi sangviiniline, eriti näiteks võõrkeelsele inimesele - või näiteks koerale. Vangistatud loomal pole aga isegi võimalust esitada president Arnold Rüütlile armuandmispalvet, ta pole kohastunud käed rüpes unistama millestki muust kui just sellest olukorrast kus ta hetkel on. Ta ei tule selle pealegi, et üritada oma õnnetu konutamise ja vangistajale mõista anda tolle teo ebaviisakusest, isegi kui too oleks võimeline teda mõistma. Tema jaoks oleks see lihtsalt ajaraiskamine. Seetõttu jääb ta tavaliselt viimase füsioloogilise võimaluseni optimistiks, ja asub toimekalt (ja pealtnäha rõõmsameelselt!) tegutsema oma enesetunde parandamiseks, kui see vähegi võimalik on. See optimism kandub üle ka hooldajatele - lausa uskumatu, kui muhedana tundub selline koonduslaager halvas mõttes, nagu loomaaed, loomaaednike endi pajatustes (näiteks 15).

Arusaamatus on veelgi suurem. Nagu ma juba eelmise peatüki alguses märkisin, ei pruugi ka loomade eelistused viidata, mis nende heaoluks parim on. Ernest Seton-Thompson (16) kirjeldab ühes kurvas jutustuses puurilinnu käitumist, kellele peale aastatepikkust vangistust pakutakse vabadust. Linnus küll vallanduvad impulsid vabadusse minekuks kuid lõpuks eelistab ta siiski puuri jääda. Ehkki tegu on ilukirjandusega, on juhtum vägagi tõetruu. Võõras keskkonnas on looma "programm" sassi aetud, talle pakutakse võõraid valikuid. Puurilind tegi enda olukorra kohta võibolla isegi hea otsuse - vabanemisega kaasnev kiire keskkonnamuutus oleks võinud vääristatud loomakesele tõesti hukutavalt mõjuda. Ent kas selline otsus näitab, et antud liigi heaolu on puuris kõrgem kui looduslikus elupaigas?

Igasugune käitumine seisneb lihtsalt reflekside kujunemises ja vallandumises vastavalt stiimulitele. Kui inimene toob looma loomulikest erinevate stiimulitega keskkonda, pole midagi imestada, et käitumine võib olla veider ja vaatleja kergesti viia kahtlase väärtusega järeldustele. Seton-Thompsoni jutustuse tõsielulises analoogis kirjeldab Gerald Durrell (15), kuidas ta kord Paraquais oli sunnitud oma kolm kuud vangistuses peetud loomakollektsiooni taas vabadusse laskma, sest ei pääsenud nondega üle piiri. Paljud neist loomadest tolknesid veel kaua ümber laagriplatsi, ootasid toitmist ja üritasid oma puuridesse tagasi pääseda. Kuna neid ei viidud isegi nende püüdmispaika (tuttavasse kodupaika) tagasi, siis oli selline tulemus minu arvates ootuspärane. Millise järelduse teeb väga kogunud loomauurija Durrell seepeale? Tsiteerin: "Just seda laadi kogemused on muutnud mind sallimatuks zookriitikute arutute etteheidete suhtes. Nende arvates on ülekohtune võtta loomalt "vabadus"". Durrell püüab meile selle juhtumi abil näidata, et loomadel võib loomaias olla mõnusamgi kui looduslikus elupaigas. Minule aga kerkis silme ette hoopis tuntud kirjeldus siberi põlisrahvastest või indiaanlastest, keda on õpetatud alkoholi tarbima, ja kes seejärel viinapoe ümber tolknevad. Nad pole lihtsalt uudsele stiimulile kohastunud, ja seetõttu käituvad ebaadekvaatselt. Lõunamaades on laialt levinud lüljaljalgne nimega hämmaline. On teada, et kui sellele elukale anda terraariumis piiramatult toitu, sööb ta ennast lõhki ja jätkab ka seejärel söömist (17). Me ei saa sellisest käitumisest järeldada, et lõhkisöömine tema heaolu suurendab! Looduses takistab täis kõht teda uut saaki püüdmast, ja enesehävitage on välistatud.

Soovitusi

Millised lihtsad järeldused võiks ülaltoodust teha?

- Ehkki see on üha populaarsemaks muutumas, ärge võtke lemmikloomaks looduslikku looma. Ta võib ka kogunud silmale näida puuris rahulolev, kuid arvan, et tegelikult on tal halb. Ka kõige kogenum bioloog jääb hätta loodusliku looma kõigi vajaduste täitmisel. Papagoi puuri pigistamise asemel pange siilile piima või tihasele pekki.

- Lemmikloomaks võtke mõni sünantroopne loom. Eelistatult mõni inimese ammune sümbiont, näiteks koer või kass, sest need on kõige paremini kohastunud eluks lemmikloomana. Ta rahuldab kui mitte kõik, siis enamuse teie vajadustest, ja annab teile lisaks teadmise et te ei tee talle liiga.

- Kui vajate looduslike loomade kogemust, siis vaadeldage neid nende kodupaigas. Eesti looduses ei roni ringi trendikaid eksootilisi lemmikloomi, kuid leidub väga arvukalt mitmeid kohalikke (metsvint, rohukonn, ristämblik kargavad esimestena pähe), kes on vähemalt sama huvitava käitumisega ja kellega tutvumisest võib saada palju suurema naudingut, kui näiteks toanurgas akvaariumis konutavast

püütonist. Meenutagem, et ka jalutuskäik looduses aitab paljuski rahuldada samu vajadusi mida lemmikloomad.

Kokkuvõte

Lemmikloomana defineerin inimese psüühiliste vajaduste rahuldamise otstarbel inimese juures peetavat looma. Selles mõttes vastandan lemmiklooma teistele koduloomadele, kes rahuldavad otsesemaid vajadusi: toit, jaht, valvamine, hiirte püüdmine jms. Lemmikloomade pidamine on muutunud massiliseks alles viimasel ajal ning vajab seega analüüsi. Käsitlen lemmikloomapidamise fenomeni nii inimese kui looma seisukohalt. Inimene rahuldab lemmikloomapidamisega erinevaid vajadusi: rudimentne loomapidamise vajadus, loodusläheduse vajadus, vanemlik instinkt, allutamisevajadus, seiklusvajadus, sotsiaalsed vajadused. Looma heaolu kriteeriumiks pean tema geneetiliste eelduste rakendatust tema elukeskkonnas. Sellest lähtudes võib öelda, et reeglina surub inimkaugete (vs. sünantroopsete) loomade pidamine lemmikloomadena nende heaolu alla, nende vajadustest täidetakse reeglina vaid kõige esmasemad. Seda aga ei pruugi loomapidaja märgata inimese ja looma vahelise suhtlusbarjääri tõttu, samuti põhjusel, et loom üritab “halva mängu juurde head nägu teha”, st jääb reeglina optimistiks. Kui inimkauged looma pidamine pole välditav, on soovitatav valida intelligentsemad, st. kohanemisvõimelisemad liigid. Sellised liigid nõuvad tihtipeale aga väga kulukat hoolitsust. Inimkaugetele liikidele tuleks eelistada kindlasti sünantroopseid loomi. Sünantroopse looma heaolu võib lemmikloomana olla maksimaalne. Muud sorti loomi on võimalik vangistuses pidamise asemel edukalt vaadelda nende kodupaigas.

Viited

1. Alderton, D. 2000. Hamlyni lemmikloomade hooldamise entsüklopeedia : praktiline käsiraamat lemmikloomade valimiseks ja hooldamiseks. Tallinn: Varrak
2. Durrell, G. 1994. Minu pere ja muud loomad. Tallinn: RKE
3. Pealtnägija. ETV 13.10.2004
4. Ajtmatov, T. 1983. Ja sajandist on pikem päev. Tallinn: Eesti Raamat
5. Mänd, T. 2004. Lemmikloom kui pesaparasit. Seminari “Inimesed ja lemmikloomad” teesid. <http://www.folklore.ee/pubte/loomad/tees.pdf>
6. Thomas, K. 2003. Munchausen syndrome by proxy: identification and diagnosis. *Journal of Pediatric Nursing*. 18:174-180
7. Raud, E. 1986. Jälle need Naksitrallid. Esimene raamat. Tallinn: Eesti Raamat
8. Paul, ES; Serpell, JA. 1996. Obtaining a new pet dog: Effects on middle childhood children and their families. *Applied Animal Behaviour Science* 47: 17-29
9. Grainger, G. 2003. The Beast Within. Grainger Television Australia Pty. Ltd.
10. Huitt, W. 2004. Maslow's hierarchy of needs. Educational Psychology Interactive. <http://chiron.valdosta.edu/whuitt/col/regsys/maslow.html>.
11. Lorenz, K. 1984. Kuningas Saalomoni sõrmus. Tallinn: Valgus
12. Bernays, EA; Chapman, RF. 1994. Host-plant selection by phytophagous insects. New York: Chapman & Hall.
13. PM Online. 19.10. 2004. Noor hakk käib koolitundides. http://www.postimees.ee/191004/esileht/midagi_erilist/147728.php

14. Porter, DG. 1992. Ethical scores for animal-experiments. *Nature* 356: 101-102
15. Durrell, G. 1989. Loomaaed saarel. Tallinn: Valgus
16. Seton-Thompson, E. 1974. Lugasid loomadest. Tallinn: Eesti Raamat
17. Giljarov, MS; Krõžanovski, OL; Mamajev BM jt. 1984. Loomade elu. Selgrootud 3. Tallinn: Valgus